

УДК 94 (477)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.10.138-149>

Марина Михайленко, асп.

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

РЕФОРМА СИСТЕМИ ОСВІТИ В КОРОЛІВСТВІ ІТАЛІЯ У ПЕРШІ ДЕСЯТИРІЧЧЯ ПІСЛЯ ОБ'ЄДНАННЯ

Анотація. Здійснено аналіз реформування системи освіти Королівства Італія протягом перших десятиріч після завершення його об'єднання в єдину національну державу. Охарактеризовано основні положення освітнього законодавства, що діяло та той час, його вплив на консолідацію нації та подолання проблеми масової неписьменності населення королівства. Розглянуто основні тенденції реформування освітнього законодавства протягом визначеного періоду.

У результаті дослідження показано, що завдяки розповсюдженню на всю територію королівства прогресивного освітнього законодавства колишнього Сардинського королівства, основними принципами якого були запровадження обов'язкової початкової освіти, її безкоштовність та переважно світський характер, вдалося досягти певного прогресу у підвищенні рівня загальної освіченості в країні.

Водночас, неврахування провладною елітою королівства глибоких відмінностей в економічній, соціальній та культурній структурі його різних частин, призвело до значної диспропорції у доступі до освіти мешканців одних регіонів у порівнянні з іншими. Це суттєво уповільнювало процес подолання рівня неписьменності населення. Завдяки додатковим крокам перших урядів королівства, зокрема ухваленню нового освітнього закону в 1877 р. та удосконаленню програм навчання і методів викладання, загальний рівень

неписьменності населення, хоча й повільно, але почав поступово зменшуватися з критичних 78% у 1861 р. до 56% у 1901 р.

Ключові слова: «Рісорджіменто», Королівство Італія, «історично праві» та «історично ліві» уряди, система освіти, рівень неписьменності.

У 1861 р. завершився перший етап об'єднання Апеннінського півострова у єдину національну державу – Королівство Італія.

Після цього перед керівництвом країни постали серйозні виклики. Одним із них був надзвичайно високий рівень неписьменності королівства, зокрема у порівнянні з іншими європейськими державами. Так, за наявними статистичними даними, у 1861 р. серед 22 млн. населення королівства 17 млн., тобто близько 78 %, не мали ніякої освіти. При цьому, в різних регіонах Італії цей показник суттєво варіювався – наприклад, в Ломбардії на 1 000 жителів припадало 599 неписьменних, тоді як на Сардинії їхня кількість сягала 911 [1].

Показовою є й цифра відвідання навчальних закладів – у 1861–1862 шкільному році учнями початкової школи в королівстві були 1 млн. 9 тис. дітей, серед них 580 тис. хлопчиків і 429 тис. – дівчат. Самих початкових шкіл у королівстві налічувалося 28 490 (16 559 – чоловічих та 11 931 – для дівчат). Серед 7 720 комун (адміністративно-територіальних одиниць королівства), що існували на той час, у 209 не було жодної школи як державної, так і приватної. Показник відвідування середніх і старших класів шкіл, а також університетів був суттєво нижчим – у середній та старшій школі навчалася тільки 16 тис. осіб, в університетах – 6,5 тис. Найбільшою кількістю учнів від 5 до 12 років була у північних регіонах – П'ємонті та Лігурії (67 %), найменшою – на Сицилії (6,5 %) [2].

За показником освіченості новостворене королівство відставало не тільки від таких «прогресивних» держав як Пруссія, де на 1 000 жителів доводилося 148 учнів, Велика Британія (126) та Франція (115), але й від достатньо «відсталого» на той час у цьому плані Іспанії (69). В Італії цей показник сягав лише 51 учень на 1 000 жителів [2].

На початку 1860-х років тільки 2,6% населення країни розмовляло італійською мовою, решта – діалектами. Унаслідок цього люди з різних регіонів Італії не розуміли один одного.

Тодішнє керівництво країни визначило подолання неписьменності шляхом проведення реформування системи освіти одним із першочергових своїх завдань. Важливо відзначити, що лідери «Рісорджіменто», які очолили королівство після об'єднання у 1861 р., не поділяли думки, що неосвіченим народом легше керувати. Навпаки, вони були переконані, що саме за допомогою запровадження обов'язкової освіти серед молоді та розширенні мережі шкіл буде легше поширювати нові цінності єдиної національної держави та виховувати патріотизм і любов до нової Батьківщини [3, с. 160].

У цілому протягом 60 років після об'єднання в Королівстві Італія було проведено декілька реформ системи освіти, ключовими з них стали ухвалення законів Мікеле Коппіно у 1877 р., Вітторіо Орландо у 1904 р. та Джованні Джентіле у 1923 р.

Одразу ж після об'єднання у 1861 р. на територію всього королівства був поширений закон про освіту колишнього Сардинського королівства, ухвалений 13 листопада 1859 р. за ініціативи міністра освіти Габріо Казаті [4].

Закон був достатньо прогресивним та базувався на кращих практиках пруської освіти, яка на той час вважалася однією з передових. Його основними принципами були запровадження обов'язкової початкової освіти, її безкоштовність та переважно світський характер.

Закон Казаті передбачав поділ освіти на початкову, середню та вищу.

Початкова, у свою чергу, поділялася на 2 ступені – молодші класи та старші, навчання в яких тривало по 2 роки. Під час перших років навчання діти, які йшли у школу з 6 років, повинні були вивчати такі предмети як релігійне виховання, читання, писання, арифметика, італійська мова, основи метричної системи. Наступні два роки, разом з поглибленням знань у вищезгаданих науках, присвячувались вивченню правил композиції, каліграфії, основам бухгалтерського обліку, географії та національної історії, застосуванню основ

фізики та природничих наук у повсякденному житті. Перші два роки початкової освіти були обов'язковими та безкоштовними. Відповідні учбові заклади мали бути створені у всіх містах/селищах, де було щонайменше 50 учнів, школи для навчання у старших класах початкової освіти (наступні 2 роки) – у містах/селищах з населенням більше 4 тис. мешканців.

Середня освіта поділялася на класичну і технічну. Класична, аналогічно початковій, передбачала 2 рівні навчання, перший з яких тривав 5 років у гімназії, другий – 3 роки у ліцеї. Під час першої «п'ятирічки» вивчалися такі науки, як італійська, латинська, грецька мови (та французька у регіонах, де вона була поширена), а також література, арифметика, географія й історія (з давніх часів). На другому рівні середньої освіти вводилися такі предмети як філософія, математика, фізика, хімія, італійська, латинська та грецька літератури (французька в окремих регіонах), історія та природничі науки.

У свою чергу, середня технічна освіта передбачала спочатку навчання протягом 3 років у технічних школах, після чого – 3-річне навчання в так званих технічних інститутах.

Середня освіта, як і зараз, надавала можливість вступу до вищих учбових закладів – університетів. При чому ті, хто завершив навчання у так званих технічних інститутах, а саме з фізико-математичних дисциплін, приймалися для продовження навчання в університетах на факультети математичних наук, фізичний та природничий.

Щодо вищої освіти, то згідно із законом Казаті до юридичного, медичного та теологічного факультетів, які існували на території Апеннін з часів середньовіччя, додавалися два нових – літератури і філософії та математичних, фізичних і природничих наук. З часом у 1873 р. теологічні факультети в італійських університетах були закриті, з огляду на складні відносини новоствореного королівства з Ватиканом та прагненням італійської влади до секуляризації суспільства. Хоча «релігійну доктрину» продовжували викладати у початковій школі, однак батьки мали можливість визначати доцільність відвідання їхніми дітьми цих занять.

Поширення на об'єднану державу законів Сардинського королівства було звичайною практикою у перші роки після її створення. Зокрема, й перші загальнонаціональні вибори до нижньої палати італійського парламенту – Палати депутатів відбулися на підставі відповідного законодавчого акту від 17 березня 1848 р. Сардинського королівства з деякими незначними змінами. Така своєрідна спроба «п'ємонтизації» країни має свої логічні пояснення. У сфері освіти це обумовлювалося тим, що Закон Казаті був дійсно передовим та добре розробленим, вирішення проблеми такого масштабу, як ліквідація неписьменності населення, була по силам тільки державі, відсутність єдиних правил освіти для всієї території королівства могло бути використано церквою для впливу на населення у своїх інтересах.

Водночас результати освітньої реформи, запровадженої Законом Казаті, всередині 60-х років були достатньо скромними. Однією з причин була нестача фінансових ресурсів у регіонах. Відповідно до Закону Казаті держава брала на себе тільки частину фінансового тягаря з реалізації реформи. Зокрема, за рахунок держави функціонували ліцеї – друга ступень середньої класичної освіти та технічні інститути – друга ступень середньої технічної освіти, а також університети. Початкова ж освіта, а також перші ступені середньої класичної та технічної освіти (гімназії та технічні школи відповідно) мали фінансуватися місцевою владою – комунами. Іншими причинами недостатньо швидких темпів подолання неписьменності в країні була недосконала система розподілення компетенцій між центральними та регіональними органами освіти, а також відсутність дієвого контролю за реалізацією принципу обов'язковості початкової освіти.

Так, за результатами діяльності парламентської комісії, створеної за ініціативи тодішнього міністра освіти Джузеппе Натолі у 1865 р., було встановлено, що на 100 хлопчиків з 6 до 12 років тільки 47 відвідували школи, аналогічний показник серед дівчат був 39 зі 100 [3, с. 163]. При цьому, під час сезонних робіт спостерігалось різке зниження відвідування навчальних закладів, що пояснювалося широко розповсюдженою практикою, насамперед у

південних частинах країни, експлуатації дітей на сільськогосподарських роботах.

Протягом періоду діяльності так званих «історично правих» урядів (1861 – 1876 рр.) спроб розробити новий повноцінний освітній закон на заміну закону Казаті не було здійснено. Не останню роль у цьому відігравав той факт, що міністри освіти часто змінювалися – протягом періоду правління «історично правової» їх було аж 15. Крім цього, реформа освіти потребувала насамперед додаткових бюджетних фінансових ресурсів, яких у новоствореної держави не вистачало. В таких умовах «історично праві» уряди насамперед зосередилися на підготовці нової еліти та керівного класу для королівства. Тож найбільша увага відводилася вищій та середньо-спеціальній освіті. У результаті за перші два десятиріччя після об'єднання кількість випускників університетів зросла удвічі – з 6,5 тис. у 1861 р. до 12,4 тис. у 1881 р. Водночас результати діяльності з подолання неписьменності по всій країні, що насамперед було завданням початкової освіти, були менш переконливими. Її рівень з 78 % у 1861 р. знизився тільки до 72,96 % у 1871 р. [5].

Одним з найбільших успіхів діяльності «історично правової» вважається подолання у 1876 р. дефіциту державного бюджету, що створювало додаткові сприятливі можливості й для удосконалення системи освіти.

Після приходу до влади «історично лівої» тема реформи освіти актуалізувалася. Міністр освіти Мікеле Коппіно розробив відповідний законодавчий акт, який парламент країни ухвалив 15 липня 1877 р. [6]. Закон Коппіно, який складався тільки з 13 статей, подовжив навчання у початковій школі з 4 до 5 років, 3 з яких були обов'язковими. Запроваджувалися штрафи для батьків за порушення ними принципу обов'язковості початкової освіти, у разі відсутності поважних причин. Розмір штрафу варіювався з 50 центів до 10 лір. Обов'язковими для початкового навчання дисциплінами визначалися такі: читання, каліграфія, початкові знання з італійської мови, основи арифметики і метричної системи. Закон скасовував навчання основам релігії. Натомість вводився предмет «елементарні знання щодо обов'язків людини та

громадянина». Таким чином держава продовжувала «відвойовувати» у церкви вплив на свідомість громадян новоствореної держави.

Закон Коппіно також регулював кількість викладачів у комунах відповідно до загальної кількості населення. Так, у містечках з населенням менше 5 000 на кожну тисячу осіб мав бути щонайменше один викладач; з населенням від 5 до 20 тис. – один викладач на 1 200 осіб; більше 20 тис. – один викладач на кожні 1 500 мешканців.

У цілому проблема з підготовкою належного викладацького складу була дуже актуальною у перші роки після об'єднання королівства. За 15 років правління «історично правої» (1861–1876 рр.) її так і не вдалося вирішити. За наявними статистичними даними, у 1861 р. на Апеннінському півострові нараховувалося 28 173 вчителів початкової школи – 1 вчитель на 31 учня. У 1876 р. цей показник складав 47 347, але кількість учнів на 1 вчителя зросла вже до 42 [7, с. 76].

Закон Коппіно також залишав обов'язок щодо фінансування відкриття нових шкіл та підтримки їх у належному стані за муніципальною владою. Водночас, кількість початкових шкіл продовжувала бути недостатньою, адже комуни, де землевласники мали визначальне право голосу (насамперед південь), не бажали вкладати фінансові ресурси у навчання дітей селян. Їх цілком влаштовувала поширена практика використання дітей на сільськогосподарських роботах, від якої вони не поспішали відмовлятися.

Протягом правління «історично лівої» (1876–1896 рр.) робилися інші спроби вдосконалити систему освіти, які, однак, не були успішними через проблеми всередині коаліції. Так, чотириразовий міністр освіти Ф. де Санктіс (двічі обіймав цю посаду у 1861–1862 рр. та двічі у 1878 р. і 1879–1881 рр.) безрезультатно намагався провести через парламент рішення, спрямовані на вирішення проблем з будівництвом шкіл та підготовкою викладачів.

Щодо методів викладання та відповідних програм, що використовувалися вчителями під час перших десятиріч після об'єднання, то найбільший вклад у цей процес зробив Арістіде Габеллі. Так, у 1888 р. він розробив для

Міністерства освіти королівства програми навчання початкової школи. А. Габеллі був представником поширеної на той час філософської течії – позитивізму, що вплинуло на його ідеї щодо школи. За його переконаннями, будь-яка навчальна діяльність повинна базуватися на початковому досвіді учня. Для цього у навчальній практиці повинен використовуватися не абстрактний, а об'єктивний/інтуїтивний метод. Отже, вчителі повинні відійти від поширеної, але малоефективної практики «пояснювати» за допомогою загальних правил. Учні володіють прямим досвідом, насправді багатшим та різноманітнішим, ніж зазвичай вважали. Тож необхідно було використовувати його у процесі навчання. Отже, не треба примушувати учня говорити на риторичні теми, про які він нічого не знає і не відчуває їх. Основний принцип, на якому ґрунтується вся робота А. Габеллі, полягає в тому, що школа кожного порядку і ступеню повинна «формувати людей зі світлою головою», тобто здатними до самостійного критичного мислення. Досягнення цієї мети в основному покладається на метод, а не на поняття. Наприклад, А. Габеллі вважав, що при вивченні мови не слід навчати абстрактним граматичним правилам. Потрібно демонструвати їхнє використання на практиці у живому спілкуванні. Крім цього, учнів почали стимулювати висловлювати власну думку, сумніви з питань, які вивчалися, і розвивати таким чином навички самостійного критичного мислення. Ідеї А. Габеллі суттєво вплинули на подальші методи навчання не тільки у ХІХ, але й у ХХ століттях [8].

Показовим у плані реалізації завдання перших урядів королівства щодо реформування єдиної італійської нації за допомогою освіти є зміни у навчальних програмах з викладання історії. Так, до 1867 р. у школах всіх рівнів вивчення національної історії завершувалося 1815 роком. З 1884 р. цей період був подовжений до 1870 року – захоплення Рима і проголошення його столицею королівства, що ознаменувало завершення другої хвилі об'єднання, але не на всіх рівнях навчання. Тільки всередині 1890-х років «Рісоджіменто» стало невід'ємною частиною всіх шкільних програм [3, с. 169].

Наступні хвилі реформування системи освіти в Королівстві Італія стали

можливими тільки з початком ХХ століття після подолання так званої «кризи кінця століття», що супроводжувалася численними акціями протесту збіднілого населення, їхнім жорстким придушенням з боку влади, зокрема в Мілані у 1898 р., та, як наслідок, вбивством короля Умберто І.

Аналіз реформи системи освіти в Королівстві Італія у перші роки після об'єднання країни в єдину національну державу дозволяє зробити такі висновки.

Для новоствореної держави однією з необхідних умов виживання була консолідація її населення, подолання регіональної самосвідомості та створення у нього відчуття єдиної нації. Одним із головних інструментів досягнення цієї мети було запровадження єдиної системи освіти в королівстві.

Школи мали сприяти як поширенню серед молодого покоління італійців цінностей нової держави, так й її подальшому розвитку, долаючи надзвичайно високий рівень неписьменності та неосвіченості в країні.

Розповсюдження на територію всього об'єднаного Королівства Італія закону про освіту колишнього Сардинського королівства мало суперечливі наслідки. З одного боку, єдина система освіти запроваджувалась на основі найбільш передових на той час практик. З іншого боку, Закон Казаті не враховував надзвичайно серйозні розбіжності в економічній, соціальній та культурній структурі різних регіонів. Як результат, ступінь його імплементації та ефект від його реалізації в північних, центральних та південних регіонах суттєво відрізнялися. Темпи відкриття нових шкіл, підготовки вчителів та збільшення кількості учнів по всій країні не відповідали попереднім очікуванням провладної еліти.

Водночас загальний рівень неписьменності, хоча й повільно, але почав поступово зменшуватися з критичних 78% у 1861 р. до 56% у 1901 р. [5].

Список використаних джерел та літератури:

1. Italia in cifre [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://www.istat.it/it/files/2011/03/Italia-in-cifre.pdf> – Last Access: 03.03.2018. – Title from the Screen.
2. Gli italiani nel 1861 [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://cinquantamila.corriere.it/storyTellerThread.php?threadId=censimento1> – Last Access: 10.03.2018. – Title from the Screen.
3. Poidomani G. Fare l'Italia. Destra e Sinistra (1861-1887) / G. Poidomani. – Roma: gruppo editoriale s.r.l. Acireale, 2012. – 160 p.
4. Legge Casati (testo integrale) [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.sintesidialettica.it/pedagogia/documenti/legge_casati.pdf – Last Access: 13.03.2018. – Title from the Screen.
5. Analfabetismo in Italia dal 1861 al 1991 [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www.bibliolab.it/scuola/analfabeti_italia.htm – Last Access: 03.03.2018. – Title from the Screen.
6. Legge Coppino (testo integrale) [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://www.bibliolab.it/scuola/coppino.htm> – Last Access: 03.03.2018. – Title from the Screen.
7. Sommario di statistiche storiche italiane 1861-1955 [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://www.istat.it/it/files/2011/03/sommariostatistichestoriche1861-1955.pdf> – Last Access: 05.03.2018. – Title from the Screen.
8. Programmi Gabelli per la scuola elementare [Electronic Resource]. – Mode of Access: http://www2.comune.venezia.it/tuttoscuola/timeline/testi/1888_progr_gabelli.htm – Last Access: 15.03.2018. – Title from the Screen.
9. Bonetta G. Istruzione e società nella Sicilia dell'Ottocento / G. Bonetta. – Palermo, 1981.

10. De Fort E. *La scuola elementare dall'Unità alla caduta del fascism* / E. de Fort. – Bologna, 1996.

References

1. Italia in cifre (2011) [Online]. Available from: <http://www.istat.it/it/files/2011/03/Italia-in-cifre.pdf> [Accessed: March 3, 2018].
2. Gli italiani nel 1861 (2018) [Online]. Available from: <http://cinquantamila.corriere.it/storyTellerThread.php?threadId=censimento1> [Accessed: March 10, 2018].
3. POIDOMANI, G. (2012) *Fare l'Italia. Destra e Sinistra (1861-1887)*. Roma: gruppo editoriale s.r.l. Acireale.
4. Legge Casati (testo integrale) (2018) [Online]. Available from: http://www.sintesidialettica.it/pedagogia/documenti/legge_casati.pdf [Accessed: March 13, 2018].
5. Analfabetismo in Italia dal 1861 al 1991 (1991) [Online]. Available from: http://www.bibliolab.it/scuola/analfabeti_italia.htm [Accessed: March 3, 2018].
6. Legge Coppino (testo integrale) (2018) [Online]. Available from: <http://www.bibliolab.it/scuola/coppino.htm> [Accessed: March 3, 2018].
7. Sommario di statistiche storiche italiane 1861-1955 (2011) [Online]. Available from: <http://www.istat.it/it/files/2011/03/sommariostatistichestoriche1861-1955.pdf> [Accessed: March 5, 2018].
8. Programmi Gabelli per la scuola elementare (2018) [Online]. Available from: http://www2.comune.venezia.it/tuttoscuola/timeline/testi/1888_progr_gabelli.htm [Accessed: March 15, 2018].
9. BONETTA, G. (1981) *Istruzione e società nella Sicilia dell'Ottocento*. Palermo.
10. DE FORT, E. (1996) *La scuola elementare dall'Unità alla caduta del fascism*. Bologna.

Maryna Mykhailenko, PhD Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE EDUCATION REFORM OF THE KINGDOM OF ITALY DURING THE FIRST DECADES AFTER THE UNIFICATION

***Abstract.** The research analyses the reform of the education system of the Kingdom of Italy during the first decades after the unification of the country into a single nation state. The paper describes main provisions of the education legislation in force at the time and their influence on consolidating the nation and overcoming the problem of mass illiteracy of the Kingdom's population. It also specifies the main trends of the education reform during the above-mentioned period.*

The research suggests that the extension of the education legislation of the Kingdom of Sardinia throughout the territory of the Kingdom of Italy, as well as other steps made by the first governments to reform this sphere, in particular the adoption of a new education law in 1877 and the improvement of education programs, has contributed to a slow decline in the illiteracy rate from 78% in 1861 to 56% in 1901.

At the same time, the leading elite of the country did not take into account wide differences in the economic, social and cultural structure of different parts of the Kingdom. This fact had inevitably led to a significant imbalance in children's access to education in certain regions in comparison with others, which significantly retarded the process of overcoming the lack of knowledge of the population.

***Key words:** Risorgimento, Kingdom of Italy, the “historical right” and «historical left» governments, the education system, the illiteracy rate.*

Надійшла до редколегії 05.06.2018.